

ISTORIJA JEDNE RECEPCIJE: KAKO (NI)SU ČITALI KODERA... (IX)

Sava Damjanov

U slavu i spomen Đorđa Markovića Kodera
(1806—1891)

KODERIUM, zagonetna reč koju bi pesnik *Romoranke*, taj istinski mag jezika, mogao pretvoriti u bezbroj neponovljivih reči-bića. Ali, u njegovom beskrajnem rečniku ona se javlja samo jednom, u pismu Mariji Milutinović (1858), da bi označila pesnikove jezičko-umetničke projekte, tj. njegov, Koderov Tekstualni Univerzum. Nije li nam tim Imenom on, koji je verovao da Ime zaista predstavlja Suštinu, sugerisao nešto važno, nešto što treba da respektuje svako ko na neki način ulazi u Koderov Univerzum (koji, naravno, mora biti tekstualni, tj. jezički)? Ako jeste, onda ovo mesto može samo tako da se zove: jer, ovde se tekstovi-hodočasnici klanjaju senima tog Univerzuma, u vreme kada se navršava 99 godina od smrti njegovog Tvorca. Da, upravo tako je moralo biti, ovaj prostor morao se otvoriti baš na 99-godišnjicu Koderove smrti (a ne, recimo, na stogodišnjicu — kako to obično biva!), jer samo mistični broj (99) može se posvetiti Onome ko je u svojim pismima pozdravljao demone, dopisujući na kovertama ili belinama magijsko-vradžbinske formule i poruke za htonska bića. Zato, ovaj KODERIUM treba shvatiti i kao svojevrсни spomenik (u znaku 99) Đorđu Markoviću Koderu, jednom od najradikalnijih, najinovativnijih i najoriginalnijih stvaralaca u srpskoj književnosti, koji — zanemaren i potcenjen od te iste književnosti — pravi spomenik, u stvarnosti, još uvek nema. . .

Sava Damjanov

15. Doprinos Miodraga Popovića: Koder, najzad, ulazi na velika vrata u istoriju srpske književnosti

Receptijska faza o kojoj govorimo započinje koncepcijski osmišljenim i uspešno realizovanim pokušajima reaktualizacije i revalorizacije Koderovog dela (odnosno njegove pune književne rehabilitacije), u čemu glavnu ulogu igraju tekstovi Miodraga Popovića i Bože Vukadinovića.

Miodrag Popović prvi je književni istoričar koji je Đorđa Markovića Kodera svrstao u krug vodećih srpskih romantičara i tako njegovo delo približio samom vrednosnom vrhu naše devetnaestovekovne literature. Naime, u trećem tomu Popovićeve kapitalne studije *Istorija srpske književnosti-Romantizam* Koderovo stvaralaštvo obradeno je u posebnom, obimnom poglavlju, uz poglavlja o Đuri Jakšiću, Jovanu Jovanoviću Zmajju, Lazi Kostiću, Jovanu Grčiću Milenkou (kojima je posvećeno više prostora), te Kostu Trifkoviću i Stojanu Novakoviću¹³³. Slagali se ili ne u svakom konkretnom slučaju sa ovakvom proporcijom (jer, prostor posvećen pojedinim autorima saglasan je značaju koji im se pridaje), nesporna je činjenica da navedeni Popovićeve tretman Koderovog stvaralaštva već sam po sebi predstavlja ogroman pomak u odnosu na Skerlića i ostale književne istoričare njegovog doba, kao i da se na taj način odmah, najneposrednije, sugerira reinterpretacija, revalorizacija, reaffirmacija tog stvaralaštva i njegov istinski prelazak iz zaborava u prostor novog, relevantnog književnog (dakle, i književno-naučnog) interesovanja. Razvijajući ovakvu, prostorno već unapred nagovešteni receptijsku liniju, Popović u svom pogledu s podjednakom pažnjom promišlja i specifični jezik i (isto tako specifične) tematsko-značenske determinante Koderovog dela (ponajpre *Romoranke*), povremeno se dotičući i njihove suštinske međuzavisnosti: za ovog istraživača, Koder je prevashodno reflektivni, kosmološki, duboko iracionalni pesnik, mitograf i jezikotvorac koji — zajedno sa Simom Milutinovićem Sarajlijom i Lazom Kostićem — pripada »novatorskoj« struji srpskog romantizma, ali koji je »možda interesantniji za današnje pesnike ne samo od Milutinovića no i od samog L. Kostića«¹³⁴. Situiraajući, dakle, Koderovo delo u odgovarajući, radikalniji i moderniji romantičarsko-poetički kontekst, Popović očigledno želi da naglasi sasvim određenom legitimnost pesnikovog jezičko-umetničkog koncepta (odnosno eksperimenta), ali takođe — samim upućivanjem na Koderovu dublju srodnost sa dva poznatija i priznatija pisca — nudi i jedan moguć (adekvatan) okvir razumevanja i vrednovanja njegovog hermetičnog stvaralaštva. Isto tako, od suštinske važnosti je i Popovićevo vezivanje Koderovog poetskog projekta za savremeno pesništvo (i to kao fenomena zanimljivijeg, up-

ravo iz perspektive savremenog pesništva, čak i od Kostićevih ostvarenja!) čime se nastavlja ona dragocena (tipološka) interpretacijska linija Živka Miličevića, gde je Koder shvaćen kao autentični anticipator modernističkih, pa i avangardnih tokova srpske književnosti XX veka. U trenutku pojavljivanja Popovićeve studije (1972.), uvereni smo, ukazivanje na ova dva konteksta poimanja Koderovog dela (kontekst »novatorskog«, jezičko-eksperimentalnog, jezikotvoračkog romantizma i kontekst savremenog, modernog pesništva) bilo je mnogo značajnije za njegovu literarnu rehabilitaciju od unutrašnjih analiza tog dela (jer, Koder se u odgovarajućoj, prihvatljivoj šifri najpre morao uvesti u horizont ozbiljnijeg književnog interesovanja!), iako su ovde sasvim primereno zacrtane i konture takvih analiza — doduše, u najopštijem vidu, bez detaljnijeg i dubljeg tumačenja, što je i normalno kada je reč o studiji sintetičkog (a ne monografskog) karaktera.

Valja istaći da se rezultati Popovićeve afirmativnog promišljanja Koderovog dela nisu odmah iskazali u svoj punoći, otpori racionalno-logičke literarne paradigme još uvek su bili vrlo jaki, mada uglavnom indirektni, (posebno u krugovima akademske književne historiografije), ali je posle Popovićeve knjige o romantizmu to delo ipak definitivno postalo nezaobilazna književnoistorijska činjenica (bez obzira da li se prema njemu uspostavljao pozitivan ili negativan odnos). Kada je, pak, reč o samim interpretacijskim dometima Popovićeve teksta posvećenog Đorđu Markoviću Koderu (teksta čiji je doprinos stvarnoj rehabilitaciji ovog pesnika — kao što smo naglasili — izuzetno značajan), čini se da ga je u istorijskom kontekstu recepcije Koderovog dela ispravnije posmatrati pre svega kao svojevršnu sintezu — ubedljivo razradenu, adekvatno osmišljenu i u sudovima smelu sintezu — dotadašnjih relevantnih i produktivnih uvida u to delo nego kao radikalno inovantnu interpretaciju koja otvara drugačiju, bitno različitu hermeneutičku perspektivu. No, ne treba smetnuti s uma da je na tom planu Popović ipak izložio nekoliko inspirativnih ideja — jednu od njih svakako predstavlja i uvođenje termina *reči-bića* kao ključne odrednice Koderove filozofije jezika, termina koji metaforički sugestivno i snažno iskazuje upravo njenu suštinu. . .

16. Receptija Bože Vukadinovića: Koderovo stvaralaštvo pronalazi idealnog (intendiranog) čitaoca, tj. — Čitaoca. . .

Može se reći da su baš na otvaranju pomenute, bitno drugačije i različite hermeneutičke perspektive zasnovana koderološka istraživanja Bože Vukadinovića, otpočeta još to-

¹³³Miodrag Popović, Đorđe Marković Koder, Istorija srpske književnosti. Romantizam 3, Beograd 1972, str. 285-304.

¹³⁴Nav. delo, str. 304.

¹³⁵O ovim problemima videti i: Dušan Ivanić, Napomene, u Đorđe Marković Koder, Spevovi, Beograd 1979, str. 455-467.

¹³⁶Treba naglasiti da je Božo Vukadinović za života publikovao fragmente tih tekstova, na primer u »Delu«, g. XVII, 1971, br. 4, str. 416-437, potom takođe u »Delu«, g. XVIII, 1972, br. 4, str. 421-442, kao i u »Književnoj reči«, g. III, br. 23, februar 1974, str. 15.

¹³⁷Boža Vukadinović, Interpretacije, Beograd 1971, str. 96-110.

kom druge polovine šezdesetih, a privedena kraju početkom sedamdesetih — kada je njihov završetak omela tragična autorova smrt. Proučavanje Koderovog stvaralaštva, koje je preduzeo Boža Vukadinović, zapravo je teklo u dva osnovna pravca, oba od presudnog značaja za potpuni povratak pesnikovog dela integralnom korpusu srpske književnosti, kao i za njegovo adekvatno, razumevajuće poimanje i radikalnu revalorizaciju.

Prvi pravac Vukadinovićevih istraživačkih napora vezan je za jednu sasvim tradicionalnu (odnosno pozitivističku) — i stoga danas dosta nepopularnu — oblast nauke o književnosti, a to je tekstološka obrada rukopisne građe i njeno izdavanje, publikovanje; u tom kontekstu, ovaj proučavalac imao je zaista pionirsku ulogu pošto se prvi upustio u složene poslove iščitavanja, klasifikovanja i priređivanja za štampu Koderove obimne (a gotovo nesredene) rukopisne zaostavštine. O značaju tog posla najrečitije svedoči činjenica da je najveći deo pesnikovih tekstova (više od 75%) ostao u rukopisu, neobjavljen, a kompleksnost Vukadinovićevog tekstološkog poduhvata potvrđuje kako sama Koderova hermetičnost (koja se neretko ogledala i u teškoj čitljivosti, raznovrsnim, no tekstualno relevantnim grafijskim i orografskim specifičnostima, i t. sl.), tako i stanje u kojem se ta dragocena poetska građa nalazila (ona ne samo da je bila gotovo sasvim nesredena, nego delimično i oštećena, nedovršenih delova, čiji međusobni odnos katkad nije bio najjasnije definisan. . .).¹³⁵ U svakom slučaju, Boža Vukadinović je u najvećem meri obavio taj mukotrpni posao, a o valjanosti te tekstološke obrade rečito govori to što je upravo njegova iščitavanja, njegovu viziju rukopisa priređenih za štampu (koje on sasvim nije stigao za života da objavi) Dušan Ivanić prihvatio kao osnov izdanja Koderovih *Spevova* (1979) — prvog i do sada jedinog izdanja većeg dela pesnikove rukopisne zaostavštine.¹³⁶

Drugi pomenuti pravac Vukadinovićevih istraživanja vodio je ka novom, modernom (i u metodološkom i u hermeneutičkom smislu) pristupu Koderovim ostvarenjima, tačnije — ka takvom tumačenju koje koristi odgovarajuće premise i postupke savremenih strukturalističkih, antropoloških, psihoanalitičkih i mitoloških teorija u cilju svestranijeg, složenijeg i adekvatnijeg razumevanja tih ostvarenja. Novi uglovi posmatranja i novi prilazi otkrili su nove horizonte poimanja Koderovog dela i Boža Vukadinović je, uvereni smo, prvi dublje definisao i afirmisao izvesne **univerzalne** vrednosne potencijale tog dela, koji se ne svode isključivo na modernost, inovativnost i srodne kategorije. Inače, za taj pravac Vukadinovićevih istraživanja Koderovog dela, pravac koji je i te kako korespondentan sa prvim (jer, trebalo je najpre ostvariti uvid u celinu pesnikovog dela da bi se proniklo u njegove jezičko-značenjske lavirinte i spoznale sve njegove vrednosti), značajna su pre svega dva obimna ogleda ovog autora — **Fantastične zbirke pesničkih kovanica**¹³⁷ i **Pesničko delo Đorđa Markovića Koder**a.¹³⁸

Tekst **Fantastične zbirke pesničkih kovanica** sadrži podnaslov »Đorđe Marković Koder i Vladan Radovanović«, ali se ipak njegove glavne intencije i krajnji dometi nikako ne mogu svesti samo na uporednu analizu jezičko-eksperimentalne, inovacijske književne prakse tih autora, kako bi se na osnovu podnaslova moglo pretpostaviti. Zapravo, ključ ovog ogleda predstavlja njegov prvi deo, posvećen analizi Koderovog jezičko-umetničkog projekta, u odnosu na koji se potom promišlja i slična orijentacija jednog Vukadinovićevog savremenika, Vladana Radovanovića. Valja istaći da moderne duhovne kategorije koje pronalazi kod Radovanovića, Vukadinoviću služe i za osvetljavanje Koderovog stvaralaštva svetlošću bližom aktuelnim hermeneutičkim kodovima: ovakvo retroaktivno dejstvo jednog novijeg pesnika na razumevanje jednog starijeg, moguće je upravo zato što je kod obojice, prema Vukadinovićevom mišljenju, prisutna ista suštinska opsesija (*»kosmicitet«*) i kreiranje tekstualnih znakova koji nisu posredni već direktno odgovaraju samim entitetima; sve to, takođe, u krajnjoj liniji sugerise i zaključak da je Koder naš poetski **savremenik** (kao i Radovanović, sa kojim ga povezuju fundamentalni jezikotvoračko-tekstualni modeli), a ne isključivo ingeniozni anticipator modernih i avangardnih književnih strujanja XX veka. Pominjući *»kosmicitet«* (tj. kosmološko-mitološku paradigmu) Koderovih tekstova i njegovu specifičnu, globalnu označiteljsko-znakotvoračku/jezikotvoračku praksu (što nije identično parcijalnim jezičkim inovacijama, odnosno pukom leksičko-sintaksičkom **oneobičavanju** i ludizmu), Vukadinović ne propušta da ukaže i na neraskidivu, dubinsku povezanost ove dve dimenzije kod autora Romoranke, koje zapravo jedna bez druge nisu ni ostvarljive na **takav** način (kao što se, takođe, samo jedna kroz drugu mogu doista razumeti): u tom pogledu, Vukadinovićevo poimanje Đorđa Markovića Koder

nom jasno definisanih reči. U ovom kontekstu valja shvatiti i Vukadinovićevo razmatranje strukture i zvukovno-melodijskih valera Koderovih neologizama (tih *»viših«* jezičkih jedinica što nose najdublje sinteze), te njihovo određenje kao izrazito *»aktivnih«*, čemu (tom *»aktivitetu«* neologizama) mnogo doprinosi i Razjasnica, koja — kako to lucidno zapaža Boža Vukadinović — upravo i sama implicira jedan ovakav modus semantičke interpretacije Koderovih neobičnih, hermetičnih tekstova. Dakle, u ogledu o kojem smo govorili Vukadinović analitički pokazuje semantičko bogatstvo Koderovih jezičko-umetničkih ostvarenja, ističući u prvi plan njihove metafizičke kvalitete, upečatljivost i relevantnost njihovih mitološko-kosmoloških vizija, što su — po njemu — postignuća upravo pesnikove neponovljive, originalne *arhitekture reči*.

U maloj studiji **Pesničko delo Đorđa Markovića Koder**a Boža Vukadinović dalje razvija i razrađuje ovakvo svoje viđenje i promišljanje pesnikovog opusa, proširujući ga nekolikim novim postavkama i čvrstim, nedvosmislenim vrednovanjem Koderovih jezičko-umetničkih dometa. Očito posedujući u tom trenutku već sasvim pouzdan uvid u celinu Koderovog opusa (ne zaboravimo, ovaj tekst je nastao nakon prethodnog), Boža Vukadinović sagledava njegovu jezičko-umetničku praksu kao svojevrsan lavirint *magijskih šifri*, najbližijih vradžbinskom *romoru* (tom izvorno, iskonski šifrovanom jeziku): upravo distinkcija između *govora* (jezika opšteprihvaćenog, značenjski standardizovanog, intencionalno transparentnog i referencijalnog) i *romora*, tj. koderovskog *»jezika-univerzuma koji nije govorio, kao naš, nego je u obredno-magijskom romoru bitisao«*¹³⁹ (dakle, jezika lišenog racionalnosti, prepoznatljivosti, definisanosti), upravo ta distinkcija krije ključ za autentično razumevanje (kao i za poimanje specifičnosti) Koderovog stvaralaštva. Jer, perspektiva *govora* ne omogućava čak ni adekvatan pristup pesnikovom delu (a kamo li njegovo razumevanje čitanje!), dok kontekst *romora* predstavlja »prirodno okruženje« tog dela, pa se, shodno tome, samo kroz osobene šifre takvog okruženja ono i može istinski osmišljavati. U ovom kontekstu Vukadinović ističe i *mirakulski* princip Koderove poetske mitologije, naglašavajući da upravo *»takvoj mitologiji odgovara takav jezik«*, u kome reč/ime samo privedno može biti ovozemaljsko (tj. iz *govora*), pošto *»svetinja nemaju zemaljska imena«*¹⁴⁰, odnosno pošto ta imena/reči i nisu — kao u *govoru* — tek puke predstave stvari, već **aktivna bića**:

»... Jedan aktivni princip imaginacije razbija odnos stvar — ime, kao pasivu jezika koji je govoren, a stvara jezik sinonima koji je romorom vraćen životu viđenom u samim metamorfozama...«¹⁴¹

Prethodni Vukadinovićevi uvidi jasno kazuju da je on lucidno uočio suštinsku vezu jezika i (*»predstavljenoj«*) sveta Koderovih spevova, tačnije — da se između Koderovog jezika i Koderovog poetskog sveta u doslovnom (no i najdubljem) smislu može povući znak jednakosti ali i da su shodno tome, tekstovi ovog autora svojevrsni *perpetuum mobile* što neprestano širi, umnožava i transformiše sopstvena značenjska polja, o čemu najrečitije svedoči odnos između njihovih stihovnih delova i Razjasnice — koja *»nije ništa lakša od stihova«* i čiji *»prevodi«* po pravilu daju nešto sasvim drugo od onog što nam (na izgled) sugeriraju reči iz stihova, jer suština je u tome da *»Koder traži jezik u kojem dodiruje sam iskon«*¹⁴² (ovo se, dakako, odnosi na **celokupnost** njegovog jezika, a ne samo na neologizme). Može se reći da upravo u **ovakvoj** paradigmi Koderove jezičko-umetničke prakse Boža Vukadinović sagledava i njegove glavne, najveće vrednosne domete: pre svega, zahvaljujući opisanoj paradigmi, pesnikovi tekstovi rezultuju jednom višom umetničkom stilizacijom, jednim bujnim stilsko-izražajnim postignućem koje je estetski superiornije od prepoznatljive, karakteristične figurativnosti (metaforičke i simboličke) srpskih romantičara; s druge strane, iz istog izvora proističu i metafizičko-filozofski, odnosno kosmološko-mitološki kvaliteti Koderovih spevova (a najboljim od svih Boža Vukadinović — možda ne i sasvim opravdano — smatra **San Matere srpske**) spevova koji su, po mišljenju ovog vrsnog *»koderologa«*, ravnopravni jednoj **Kalevali**, Ovidijevim **Metamorfozama** ili Njegoševoj **Luči mikrokozma** — a od poslednjeg pomenutog dela **San Matere srpske** je čak imaginativno bogatiji, raskošniji u slikama i raznovrsniji, kako se podvlači u zaključku ogleda **Pesničko delo Đorđa Markovića Koder**a...

Tako je Boža Vukadinović ponudio jednu mogućnost drugačijeg, istinski modernog i savremenog čitanja Koderove tekste (mogućnost koja se, govoreći jezikom teorije recepcije, realizovala i u ključu **alteriteta**), postavljajući — u krajnjem rezultatu svojih interpretacijskih napora — pesnikovo delo u sam vrh vrednosne hijerarhije srpske devetnaestovekovne (i ne samo devetnaestovekovne!) književnosti. Tako je, takođe, Đorđe Marković Koder po prvi put stvarno dobio svog idealnog (odnosno, jezikom teorije recepcije, **intendiranog**) čitaoca, onakvog o kakvom je pisao H. L. Borhes u svojoj paraboli **Zagonekta E. J. Ficdzeralda**,¹⁴³ a kakav je neophodan da bi se neko delo minule epohe istinski probudilo iz zaborava u jednom novom vremenu, odnosno da bi se u **potpunosti** realizovala njegova aktuelizujuća recepcija i revalorizacija!¹⁴⁴ Ali, Vukadinovićeva istraživanja Koderovog opusa nisu donela samo **taj** (doista radikalnan) pomak, njihov **krupan** — a može se slobodno

¹³⁸Književna istorija, br. 34/1976, str. 299-317; ovaj tekst objavljen je i kao predgovor Koderovim Spevovima (Beograd 1979).

¹³⁹Boža Vukadinović, *Pesničko delo Đorđa Markovića Koder*, u Đorđe Marković Koder, *Spevovi*, Beograd 1979, str. 14.

¹⁴⁰Nov. delo, str. 10.

¹⁴¹Nov. delo, str. 15.

¹⁴²Nov. delo, str. 18.

¹⁴³H.L. Borhes, *Sabrana dela III, Zagreb*, 1965, str. 150-153.

¹⁴⁴Ovakvu recepciju reprezentuju i drugi Vukadinovićevi radovi o Koderu: Jasna grana, *»Delo«*, G. XVIII, 1972, br. 4, str. 405-421; *Mitologije*, *»Književna reč«*, G. III, br. 23, februar 1974, str. 15; *Pisac i rukopis*, *»Književna reč«*, G. III, br. 29, avgust-septembar 1974, str. 1. Navedene tekste ove nismo razmatrali pošto su ključne Vukadinovićeve ideje o Koderu razvijene u dva analizirana ogleda.

¹⁴⁵Sličnog mišljenja bio je i sam B. Vukadinović, kada je u fusnoti uz izbor Koderovog pesništva u *»Delu«* istakao da su, po njemu, tri ključna događaja na planu otkrivanja naše književne prošlosti: objavljivanje Srbljaka, Venolčevićih radova i (buduće) objavljivanje Koderovih spevova (v. *»Delo«*, G. XVII, 1971, br. 4, str. 416).

reći i **presudan** — doprinos valja sagledati i u opisanoj tekstološkoj dimenziji, jer je tek posle njegovog minucioznog rada na pesnikovoj rukopisnoj zaostavštini i uvođenja kakvog-takvog reda na tom planu, postala moguća celovitija, potpuna (dakle, i adekvatnija) obimnog, kompleksnog, hermetičnog Koderovog opusa (podsetimo se, on je, identifikujući i sistematizujući ovu građu, došao do uverenja da četiri Koderova rukopisna speva i Slovar, tj. Razjasnica, zajedno sa **Romorankom**, čine delove jedinstvenog, nedovršenog kosmološkog epa).

Zbog svega toga »koderološka« istraživanja Bože Vukadinovića predstavljala su ključnu, radikalnu prekretnicu u recepciji Koderovog stvaralaštva — zapravo, istorija recepcije Koderovog dela u srpskoj književnosti mogla bi se s punim pravom podeliti na vreme pre i vreme posle Vukadinovićevo čitanja pesnikovih tekstova, pri čemu se ta dva vremenska segmenta razlikuju u svim relevantnim odrednicama (počevši od onih najelementarnijih recepcijskih preduslova, kao što je — recimo — dostupnost i čitljivost tih tekstova, pa do onih naj-suptilnijih, vrhovnih kategorija, kao što su adekvatno osmišljena interpretacija i valorizacija). Uostalom, o takvoj ulozi Bože Vukadinovića najbolje svedoči podatak da nakon njegove svestrane reafirmacije Koderovog dela, intenzitet recepcije tog dela raste ogromnom brzinom, tako da je tokom poslednjih petnaestak godina o našem pesniku pisano mnogo više i relevantnije nego tokom svih prethodnih dvanaest — trinaest decenija...

17. Vreme posle Bože Vukadinovića: nova, raznovrsna čitanja Koderovog dela

Može se reći da je intenzivan porast interesovanja za stvaralaštvo Đorđa Markovića Kodera u sedamdesetim i osamdesetim godinama našeg veka takođe bio uslovljen i našim aktuelnim, savremenim književnim kontekstom, jer je (barem poetsko) nasleđe posleratnog modernizma tada već postalo dominantno, jer se — uz to — tokom šeste i sedme decenije u okviru neoavangarde odigravaju procesi duboko korespondentni sa Koderovim jezičko-umetničkim intencijama (uostalom, još je Boža Vukadinović napravio briljantnu paralelu između autor **Romoranke** i rodonačelnika naše neoavangarde, Vladana Radovanovića), i najzad, jer u srpskoj književnosti uopšte sve više dolazi do izražaja nemimetička struja sklona iracionalnom, mitskom, fantastičkom. Rečju, u ovom periodu — na Koderovom primeru — manifestuje se jedan od najdelatnijih književnoistorijskih mehanizama, onaj kojim nova literarna praksa osvetljava bitno drugačijom svetlošću književnu prošlost. Shodno pomenutom mehanizmu, odnosno navedenom savremenom jezičko-umetničkom kontekstu, u protekle dve-tri decenije polako su počele da se dekonstruišu i neke tradicionalne književnoistorijske pretpostavke i predstave (poreklom iz vukovsko-racionalističke baštine), odnosno da se ozbiljno dovodi u pitanje nasledena, kanonizovana slika naše literarne prošlosti: Mišićeve i Popine antologije, a naročito Pavlovićeve, ponudile su vrednosna i tipološka viđenja srpskog pesništva mnogomogo različita od dotadašnjih, ponovo se otkriva stara srpska književnost — ali sasvim izvan ideološkog, ili čisto pozitivističkog ključa (Bogdanović, Trifunović), afirmišu se i recepcijski »legalizuju« naš barok i rokoko, naš predromantizam i klasicizam (Pavić), pronalaze se neuočeni kvaliteti našeg **fen du siecl-a**, odnosno rane moderne (Palavestra), osmišljava se zapostavljena fantastička struja srpske književne tradicije i savremenosti (B. Vukadinović), sve u svemu — to je vreme kada sazreva spoznaja o neminovnosti novog čitanja našeg literarnog nasleđa. Koderov povratak u srpsku književnost, iz koje je do tada bio neopravdano eliminisan, svakako treba posmatrati i kao sastavni deo ovakvih procesa¹⁴⁵ (koji su, nesumnjivo, podrazumevali i odgovarajuću promenu recepcijskog horizonta očekivanja)

Novi talas recepcije Koderovog dela kretao se u dva glavna pravca: ka obuhvatnijim, izrazito interpretacijski usmerenim, često i sintetičkim čitanjima (vezanim, po pravilu, za modernija metodološka polazišta, te za — eksplicitnu ili implicitnu — revalorizaciju), ali i ka specijalističkim, parcijalnim istraživanjima (koja već samim svojim postojanjem svedoče o izvesnom, makar i minimalnom stepenu institucionalizacije i literarnog etabliranja ovog pesnika). Ova druga struja često je prevashodno usmerena na pozitivističko proučavanje našeg pesnika i određenih aspekata njegovog stvaralaštva, što ni u kom slučaju ne podrazumeva površnost i irelevantnost njenih uvida, naprotiv — zahvaljujući takvim proučavanjima dobili smo niz neophodnih, elementarnih saznanja vezanih za Kodera (bez kojih, na kraju krajeva, najčešće ne bi bio moguć ni sasvim relevantan interpretacijski pristup): u tom smislu valja sagledavati važnost ovih radova, čak i kada su lišeni važnijih i ozbiljnijih književnih uvida, ili kada se uopšte ni ne posvećuju literarnoj analizi.

Tako je, recimo, još i danas nezaobilazan Koderov životopis iz pera Trive Militara¹⁴⁶, pošto predstavlja najpotpuniji, nacerlovičiji i **jedini** dosadšnji rad te vrste — mada bi se, istini za volju, sada već i on mogao upotuniti novim arhivskim otkrićima i mada u njemu postoje neki nezanemarljivi propusti

(primerice, pogrešno je preneti godina pesnikovog rođenja iz drugostepenih izvora, dok se prvorazredni izvori, tj. autentična pesnikova svedočenja otome, zabeležena u pojedinim nekrolozima, previdaju ili zanemaruju). Dakako, **biografski** značaj ovog rada ne umanjuju neke dosta proizvoljne i sumnjive Militareve tvrdnje književnog karaktera — na primer, da se Koder orijentiše na stvaranje svog specifičnog, originalnog jezika stoga što ne zna dobro maternji, ili da su reagovanja naše devetnaestovekovne književne periodike na pojavu **Romoranke** u suštini bila povoljna (a da je pesnik, zapravo, ostao neshvaćen od čitalačke publike); ipak, treba naglasiti da Militarev rad, pored ovakvih, sadrži i poneku inventivniju ideju o Koderovom stvaralaštvu, uglavnom proizašlu iz njegovog već pominjanog članka u časopisu »Branicevo«. Istraživački pravac o kome je reč reprezentuju i radovi Vase Milinčevića, gde se otkrivaju književni počeci Đorđa Markovića Kodera¹⁴⁷; tekst o pesnikovom ranom prevodu jedne Andersenove bajke značajan je jer ukazuje na njegov ukus za čudesno i fantastično (koji se izrazio i u samim spevovima), kao i na neobičnu, intenzivnu jezičku invenciju (koja se najbolje očituje u poređenju njegovog i Vinaverovog prevoda iste bajke); s druge strane, autorizacija, odnosno otkriće prve Koderove sačuvane pesme (koju je, kao što smo videli, neadekvatno autorizovanu pominjao još Pavle Popović) predstavlja važan trag za promišljanje geneze i evolucije njegovog jezičko-umetničkog koncepta (mada u vezi sa tim tekstom treba reći da Milinčevićev stav o Koderu kao vukovcu nije globalno prihvatljiv). U ovu grupu, najzad, spadaju i **Napomene** Dušana Ivanića uz Koderovo **Spevo**ve¹⁴⁸ (prvi razvijeniji tekstološki opisi jezika i pravopisa, te samih rukopisa Koderovih poetskih ostvarenja), kao i tri rada Staniše Vojnovića koja otkrivaju dragocena svedočanstva o recepciji Koderovog dela, ali i građu što popunjava neke beline u Koderovom (ionako tek fragmentarno poznatom) životopisu¹⁴⁹...

Negde između ovog i prvog pomenutog pravca recepcije Koderovog dela u periodu posle Bože Vukadinovića, stoje dve značajne antologijske verifikacije našeg pesnika, koje su — kao sastavne komponente procesa njegovog celovite rehabilitacije — tim značajnije jer je reč o antologijama opšteg karaktera (a ne specijalnog, užeg određenja poput Popinih poetskih zbornika). Tako Slobodan Rakić u **Poeziji romantizma jugoslovenskih naroda** Đorđu Markoviću Koderu posvećuje obiman prostor (14 stranica za Koderove stihove i 3 stranice sopstvenog uvodnog teksta)¹⁵⁰, pri čemu je u uvodnom tekstu eksplicitirano mišljenje da ovaj pesnik — uz Branka, Njegoša, Kostića, Mažuranića i Prešerna — reprezentuje evropske domete našeg romantizma, kao i da je njegov **San Matere srpske** jedan od najvećih jugoslovenskih romantičarskih spevova. Ovakva valorizacija Koderovog dela u književnoistorijskom smislu je značajna barem onoliko koliko i ona koju je nešto ranije izneo M. Popović u svojoj studiji o srpskom romantizmu, mada je izvesna Rakićeva prednost u tome što je vidno radikalniji u sudovima, i što je njegova antologija namenjena širokoj čitalačkoj publici (privilegija koju su Koderovi stihovi doživeli po prvi put): naime, ona je predstavljala i srednjoškolsku lektiru — podatak koji već sam po sebi dovoljno govori o promeni nasledene školske slike našeg romantizma, u kojoj sada, zahvaljujući recepciji ovog antologičara, Koderovo stvaralaštvo egzistira kao jedan od vrhunskih dometa tog stila... Drugu, manje radikalnu antologijsku verifikaciju Đorđa Markovića Kodera u ovom periodu realizovao je Miodrag Pavlović, i to u petom, dopunjenom izdanju svoje **Antologije srpskog pesništva**¹⁵¹: u prethodnim izdanjima Koder nije bio zastupljen, pa se stoga ovo može shvatiti i kao izvesna (auto) korekcija Pavlovićeve ranije recepcije. U svakom slučaju, uvođenje Kodera u ovu antologiju predstavlja čin od dalekosežnog značaja jer mu je time definitivno priznata **vrednost** (makar i reprezentovana samo distihom, ali ipak **antologijska vrednost**) u najširem kontekstu srpskog pesništva — od srednjeg veka do naših dana; ova vrednosna demarginalizacija Koderovog pesničkog rada utoliko je značajnija što Pavlovićeve antologija još uvek jeste naše najuglednije delo te vrste i ne dovodi je u pitanje činjenica da se iz predgovora može zaključiti kako autor nema afirmativan stav o Koderovom jezičko-umetničkom konceptu (što je on, uostalom, i obrazložio u jednom svom eseju, o kome će biti reči)...

¹⁴⁶Triva Militar, Đorđe Marković Koder, životopis, »Delo«, g. XVII, br. 8-9, avgust-septembar 1971, str. 990-1004 [rad je publikovan i kao poseban otkisak iz časopisa].

¹⁴⁷Vasa Milinčević, Prva pesma Đorđa Markovića Kodera, »Knjezovna istorija«, g. V, 1972, br. 17, str. 167-175, te Vasa Milinčević, Prevod Andersenove bajke D. M. Kodera u »Sedmić«, Iz starih ruznica, Beograd 1978, str. 108-119.

¹⁴⁸V. fusnotu 135. ¹⁴⁹Staniša Vojnović, Prva štampana Koderova pesma, »Branicevo«, g. XXX, br. 4, jul-avgust 1984, str. 30-37; Četiri neštampana pisma D. M. Kodera Milovanu Vidakoviću, »Zbornik MS za književnost i jezik«, knj. XXXIII, sv. 2/1985, str. 437-442; Dve beleške o D. M. Kodru, »Zbornik MS za književnost i jezik«, knj. XXX, sv. 3/1982, str. 441-445.

¹⁵⁰Slobodan Rakić, Poezija romantizma jugoslovenskih naroda, Beograd 1978, str. 61-77.

¹⁵¹Miodrag Pavlović, Antologija srpskog pesništva, peto, dopunjeno izdanje, Beograd 1984, str. 157.

